

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОВАЛЬЧУК ОЛЕНА БОГДАНІВНА

УДК [342.828 (477)]

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Спеціальність 12 00.02 - конституційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного, адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник - кандидат юридичних наук
БОРИСЛАВСЬКИЙ Любомир Володимирович,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
юридичного факультету Львівського
національного університету імені Івана Франка

Офіційні опоненти - доктор юридичних наук, професор, академік
Української академії наук національного прогресу
БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович,
проректор з наукової роботи Одеської
національної юридичної академії

кандидат юридичних наук
СТАВНІЙЧУК Марина Іванівна,
член Центральної виборчої комісії України

Провідна установа - Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України, відділ конституційного права та
місцевого самоврядування, м. Київ.

Захист відбудеться "22" лютого 2003 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "20" січня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чанишева Г.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З прийняттям Конституції України на загальнодержавному рівні було визначено, що народ України як носій суверенітету і як єдине джерело влади в Україні має безумовне і пріоритетне право на її здійснення безпосередньо та через органи державної влади і органи місцевого самоврядування, а однією з основних форм безпосередньої демократії, за допомогою якої реалізується народне волевиявлення, є вибори. Відтак постала потреба наукових досліджень інституту виборчого права на рівні конституційного права. Однак цього виявилось недостатньо. Адже Основний Закон держави не розв'язав і, зрештою, не міг розв'язати всіх проблем державотворення. Зокрема, не визначеним в Конституції залишається питання, якою має бути виборча система - мажоритарною, пропорційною чи змішаною. Крім того, упродовж останнього десятиліття в Україні відбувався неспинний виборчий процес: проводилися парламентські, місцеві, президентські вибори, неодноразово повторні вибори та вибори депутатів замість тих, які вибули.

Після прийняття в 1996 р. нової Конституції України Верховна Рада України прийняла низку нових виборчих законів, а саме: Закон України "Про вибори народних депутатів України" від 24 вересня 1997 року, який вже втратив чинність;

Закон України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" від 14 січня 1998 року; Закон України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим" від 12 лютого 1998 року; Закон України "Про вибори Президента України" від 5 березня 1999 року; Закон України "Про Центральну виборчу комісію" від 17 грудня 1997 року. 18 жовтня 2001 року прийнято новий Закон України "Про вибори народних депутатів України" та станом на 2001 рік вже розроблені нові редакції інших вищенаведених виборчих законів. Отож в умовах існування нестабільного виборчого законодавства України, а також підвищеного інтересу суспільства до виборів як процесу формування представницьких органів та обрання посадових осіб надзвичайно зросла роль науки конституційного права України, загострилися невирішені теоретичні проблеми формування нової галузі системи права України - конституційно-процесуального права та, зокрема, виникла нагальна потреба дослідження проблеми конституційно-правових аспектів виборчого процесу в Україні, визначення його місця серед інших правових інститутів. Оскільки, від того наскільки якісно організований виборчий процес в державі залежать: результати виборів, а отже, і належна реалізація виборчих прав громадян України; швидке та ефективне формування якісного і кількісного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що в майбутньому дасть змогу зберігати народні кошти на справи більш корисні для України, ніж проведення нескінченних виборчих марафонів.

Незважаючи на те, що виборчий процес на сьогодні на законодавчому рівні є виносне врегульованим, ця проблема в сучасній науці конституційного права України ще не висвітлена достатньою мірою у наукових джерелах та не була

об'єктом Ґрунтового науково-теоретичного аналізу, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в рамках планових наукових досліджень кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка в межах теми "Актуальні проблеми функціонування органів законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування в Україні", затвердженої наказом ректора № Н-492 від 20 серпня 1999 року.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є проведення комплексного дослідження проблем теорії правового регулювання виборчого процесу в Україні (за період з 1991 до 2001 року) та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення виборчого законодавства України.

Для реалізації поставленої мети, не претендуючи на вичерпне та беззаперечне висвітлення всіх аспектів цієї проблеми, автором окреслено такі задачі:

- визначити місце виборчого процесу в науці конституційного права України,
- виходячи із положень, сформульованих у науковій літературі, дати власне визначення поняття виборчого процесу, показати його роль як пріоритетної форми безпосередньої демократії в системі демократичних інститутів суспільства;
- окреслити засади виборчого процесу;
- дослідити стадії виборчого процесу та строки їх тривалості;
- дати загальну характеристику основних типів виборчих систем та з'ясувати, яка з них найприйнятніша для застосування в Україні, обґрунтувати важливість її обрання для реалізації виборчого процесу;
- розкрити сутність механізму забезпечення реалізації виборчого процесу в Україні, зокрема проаналізувати: законодавче, фінансове та матеріально-технічне, інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу в Україні;
- проаналізувати питання відповідальності суб'єктів виборчого процесу за порушення законодавства про вибори;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного виборчого законодавства України для забезпечення найбільш оптимального та ефективного проходження виборчого процесу в Україні.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які об'єктивно складаються в результаті реалізації виборчого процесу як пріоритетної форми безпосередньої демократії в Україні.

Предметом дослідження є питання теорії і практики здійснення виборчого процесу в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять методи і прийоми наукового пізнання, в основі яких лежить загальнонауковий діалектичний метод. У роботі використовувалися також методи: формально-логічний, історико-правовий, структурно-функціональний, порівняльно -

правовий, соціолого-політичний, метод системного аналізу, метод правового

моделювання, політологічний та статистичний методи.

Теоретичною основою дослідження є наукові положення, праці вітчизняних учених конституціоналістів з питань виборчого процесу (О.Барабаша, Л.Бориславського, А.Георгіца, В.Головатенка, В.Євдокимова, Г.Журавльової, В.Жураковського, В.Кампо, П.Кислого, Г.Клименко, І.Козшцева, В.Копейчикова, М.Корнієнка, В.Кравченка, О.Лавриновича, С.Макогона, В.Мелашенко, В.Молдована, О.Мурашина, М.Орзіха, Н.Плахотнюка, В.Погорілка, С.Саєтової, О.Святоцького, С.Серьопна, М.Ставніччук, П.Стецюка, Ю.Тодики, В.Цветкова, В.Чушенка, В.Шаповала, Ю.Шемшученка, І.Шкурата, В.Яворського); зарубіжних учених (К.Арановського, М.Баглай, В.Бартишева, Н.Боброва, Н.Бутусова, П.Василенкова, Е.Віллей, Л.Воеводіна, В.Григор'єва, Л.Ентіна, Г.Єллінека, В.Жданова, Н.Заварнова, Т.Зражевської, І.Ільїнського, Д.Керімова, А.Кіма, А.Козлова, В.Котока, М.Крутоголова, Н.Купріца, О.Кутафша, В.Лазарева, Д.Ламберта, Ю.Лейбо, Е.Лейкмана, А.Лєп'юшкіна, В.Лучина, В.Маклакова, О.Мішина, В.Основіна, Т.Пальгунової, П.Ромашкіна, Н.Старовойтова, Б.Страшуна, Я.Уманського, І.Фарбера, Н.Фарберова, В.Федосова, В.Чантурія, Б.Чичеріна, В.Чиркіна, Г.Шахназарова, В.Ястребова); дослідників теорії держави і права, міжнародного, адміністративного, кримінального, цивільного права, істориків, політологів, філософів, соціологів, зокрема:

С.Алексеева, Е.Віденської, В.Войтенко, В.Горшенєва, Е.Дидоренко, В.Князева, А.Колодія, О.Кордуна, В.Королько, В.Кульчицького, С.Лисенкова, М.Марченко, В.Мельниченко, А.Михайленка, П.Недбайла, В.Нора, М.Павловського, І.Паславського, Н.Плахотнюка, І.Погрібного, П.Рабіновича, Б.Розовського, Б.Тищика та інших учених.

Нормативною базою дисертації є: чинні Конституція України, Закон України "Про вибори Президента України", Закон України "Про вибори народних депутатів України", Закон України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", Закон України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим", Закон України "Про Центральну виборчу комісію", Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний, Цивільний та Цивільно-процесуальний кодекси України, постанови та рішення Центральної виборчої комісії України, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, інші закони України, підзаконні нормативно-правові акти України, а також міжнародно-правові акти та законодавство про вибори ряду зарубіжних країн. У дисертаційному дослідженні використані матеріали місцевих виборів, судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше в Україні зроблено спробу комплексно та цілісно науково дослідити теоретичні і практичні проблеми виборчого процесу в Україні, його конституційно-правові аспекти.

Наукова новизна дисертації конкретизується у таких положеннях, які виносяться на захист:

- вперше в юридичній літературі виборчий процес розглядається як інститут конституційно-процесуального права, яке, в свою чергу, подається як самостійна галузь національного права України, що являє собою сукупність процедурно-процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини у сфері конституційного провадження, виборчого процесу, організаційної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування і, частково, громадських об'єднань;

- сформульовано власне визначення поняття виборчого процесу, під яким автор розуміє сукупність конституційно-процесуальних норм, регулюючих формування представницьких органів держави та інших виборчих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, обрання посадових осіб держави;

- пропонується уникнути вживання у виборчому законодавстві України окремо термінів "принципи" і "засади", об'єднавши їх одним поняттям "засади виборчого процесу" та "засади виборчого права";

- сформульовано визначення поняття такої засади виборчого процесу, як -законність, під якою розуміється, що організація і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснюються на підставі і відповідно до Конституції України, виборчого Закону України (залежно від виду виборів), Закону України "Про Центральну виборчу комісію" та інших законів України;

- зроблено спробу визначити загальні засади для всіх видів виборів, на яких повинен здійснюватися виборчий процес;

- вперше проведено порівняльний правовий аналіз виборчого процесу по всіх видах виборів, які відбуваються в Україні згідно з Конституцією та чинними виборчими законами України;

- обґрунтовується запропонований автором порядок утворення виборчих округів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України;

- пропонується можлива структура двопалатного парламенту та порядок його формування, що має важливе значення для виборчого процесу в Україні, оскільки особливості виборчого процесу залежать саме від структури парламенту;

- обґрунтовується запропонований автором порядок утворення виборчих комісій по виборах Президента України та виборах народних депутатів України, відмінний від існуючого;

- пропонується новий порядок підрахунку голосів на виборах народних депутатів України;

- пропонується інша схема проведення чергових виборів в Україні;

- розроблена власна примірна структура Виборчого кодексу України.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають теоретичне та прикладне значення, можуть бути використані у науково-дослідній, навчальній, правотворчій та правозастосовчій діяльності.

Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції, викладені у дисертації, можуть

служити матеріалом для подальших наукових досліджень і дискусій з проблем виборчого процесу в Україні. Їх також можна застосовувати у навчальному процесі при викладанні таких предметів: "Конституційне право України", "Конституційне-процесуальне право України", спецкурсу "Виборчий процес в Україні", а також при розробці відповідних навчальних посібників, курсів лекцій та підручників.

Окремі висновки та пропозиції, викладені в роботі, можуть бути враховані під час підготовки і вдосконалення виборчого законодавства України, в процесі внесення змін і доповнень до окремих статей Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за порушення виборчого законодавства України, а також під час підготовки Виборчого кодексу України.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі конституційного, адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Основні положення дисертації автор доповідала на наукових і науково-практичних конференціях: регіональних науково-практичних конференціях Львівського національного університету ім. Івана Франка "Актуальні проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (м. Львів, лютий 1999, 2000, 2001 рр.); VIII регіональній науково-практичній конференції Львівського національного університету ім. Івана Франка "Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (м. Львів, лютий 2002 р.); IV науковій конференції Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства "Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи" (м. Тернопіль, лютий 2002 р.); науково-практичній конференції Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України "Становлення і розвиток правової системи України" (м. Київ, 21 березня 2002 р.). Положення дисертації доповідались під час роботи: "круглого столу" (семінару-обговорення) проведеного Асоціацією депутатів Львівщини щодо обговорення проекту Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів"", прийнятого в першому читанні (6 березня 2001 р.); аналітичної групи з розробки пропозицій до проекту Конституції України від Львівської обласної ради (у тому числі до Розділу III. Вибори. Референдум) у 1996 р.; наукової конференції Львівського національного університету ім. Івана Франка, присвяченій 5-річчю прийняття Конституції України (м. Львів, 15 червня 2001 р.). У 2002 р. дисертантку нагороджено дипломом II ступеня Міністерства освіти і науки України за підсумками проведеного Всеукраїнського конкурсу на кращу наукову роботу серед студентів і аспірантів вищих навчальних закладів з питань виборів та референдумів в Україні.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків. Перший розділ поділено на п'ять

підрозділів та чотири пункти; другий - на чотири підрозділи. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок (без списку використаних джерел та додатків); кількість використаних джерел - 284 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт та предмет, мета і завдання дослідження, висвітлені методологічна, теоретична, нормативна база, формулюються головні положення, які виносяться на захист, розкрито наукову новизну, науково-практичне значення роботи, охарактеризовано апробацію результатів дослідження.

Розділ I "Теоретичні проблеми виборчого процесу як пріоритетної форми безпосередньої демократії в Україні" містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 1.1. **"Вибори як процес формування представницьких органів та обрання посадових осіб"** у концептуальному плані розглянуті передусім загальнотеоретичні проблеми формування поняття виборчого процесу, що характерно для сучасного етапу розвитку науки конституційного права України. Оскільки статтею 5 Конституції України встановлюється, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, автор вважала за необхідне висвітлити питання розуміння суверенітету, безпосередньої демократії та її основних форм.

Окрему проблему становить трактування поняття виборів у широкому (філософському) та вузькому (правовому) розумінні. Для детального дослідження виборів як процесу формування представницьких органів та обрання посадових осіб визначається, які саме вибори проводяться в Україні: вибори Президента України, вибори народних депутатів України, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Роз'яснюється, що саме треба розуміти під поняттями "представницькі органи" і "посадові особи".

Розглянуто поняття виборчого права в об'єктивному та суб'єктивному значеннях, його співвідношення із виборчим процесом. Проведено правовий аналіз поділу норм виборчого права на матеріальні та процесуальні. Виборчий процес тлумачиться як різновид установчого процесу, який, у свою чергу, є видом юридичного процесу. Досліджуючи ступінь наукової розробленості вітчизняними та зарубіжними вченими-юристами поняття виборчого процесу, автор доходить висновку, що в юридичних джерелах це питання висвітлювалося лише фрагментарно, його дослідження ще не здійснювалось на дисертаційному рівні, і аналізові проблем виборчого процесу не присвячувались окремі монографії.

В дисертації зроблено спробу визначити місце виборчого процесу як правової категорії в юридичній науці. З цією метою встановлено співвідношення

конституційного права з конституційно-процесуальним, розглянуто дискусійні питання, які тривають у юридичній літературі з приводу остаточного формування

конституційно-процесуального права як окремої галузі права. Обґрунтовується думка, що конституційно-процесуальне право не є окремим інститутом конституційного права або його підгалуззю, а є самостійною галуззю національного права України та наводиться сформульоване автором визначення цього поняття. Виборчий процес відповідно розглядається як інститут конституційно-процесуального права України, а також характеризується визначення поняття виборчого процесу, сформульоване автором.

У підрозділі 1.2. "**Засади виборчого процесу**" йдеться про теоретичні проблеми застосування в наукових джерелах та виборчому законодавстві термінів "принципи" і "засади" виборчого права і виборчого процесу. Розглянуто основні засади виборчого права, оскільки, на думку автора, вони є підґрунтям для засад виборчого процесу, та детально проаналізовані останні.

Обґрунтовується пропозиція застосування в юридичній літературі та виборчому законодавстві термінів "засади виборчого права" та "засади виборчого процесу". Зроблена спроба визначити загальні засади для всіх видів виборів, на яких повинен здійснюватися виборчий процес.

Підрозділ 1.3. "**Стадії виборчого процесу**" складається з чотирьох пунктів. У пункті 1.3.1. "**Підготовча стадія виборчого процесу**" передусім розглядаються різні погляди щодо визначення понять стадія, етап, період, процедура та їхнього співвідношення між собою. Аналізуються різні підходи вчених конституціоналістів до класифікації стадій виборчого процесу за змістом та кількістю.

Здобувач виходить з позиції, що кожна стадія виборчого процесу складається з відповідної кількості етапів, а етапи - з елементарних дій. За основу взято поділ стадій виборчого процесу, здійснений Л.В. Бориславським, який виділяє чотири самостійні стадії: підготовчу, основну, агітаційну і заключну.

До підготовчої стадії виборчого процесу автор відносить етапи, пов'язані з підготовкою до дня проведення виборів: призначення дати виборів або оголошення про початок виборчого процесу, утворення виборчих округів, утворення виборчих дільниць, утворення виборчих комісій, складання списків виборців. Крім аналізу кожного з наведених етапів, висвітлюються теоретичні проблеми визначення понять виборчих округів, виборчих дільниць, виборчих комісій та списків виборців. Розглядаються їхні види та наводяться конкретні приклади з практики їхнього утворення на минулих виборах в Україні, починаючи з 1991 року.

Пропонується в майбутньому виходити з рівного представництва регіонів України. З цією метою:

1) під час проведення виборів народних депутатів України утворювати 27 багатомандатних виборчих округів, які повинні відповідати 27 адміністративно-територіальним одиницям. Кожен з цих округів у такому разі утворює по 7 територіальних виборчих округів (рівномірно поділивши територію), і кожний з 7 має поділитися на стільки дільниць, скільки потрібно,

щоб рівномірно розподілити кількість виборців. Відповідно, утворити - 27 регіональних виборчих комісій по 7 територіальних виборчих комісій у кожному

багатомандатному окрузі і залежно від кількості виборців - необхідну кількість дільничних виборчих комісій. Від кожного багатомандатного округу обирати по 7 народних депутатів, а відтак загальна кількість їх становила б 189 осіб. На дільничних виборчих комісіях проводитимуться лише голосування. Первинний підрахунок голосів здійснюватимуть територіальні виборчі комісії. Потім протоколи територіальних виборчих комісій передаватимуться регіональним виборчим комісіям (і водночас ЦВК для подвійного контролю), де і відбуватиметься остаточний підрахунок голосів і визначатимуться результати виборів по кожному окремому регіону. Після того протоколи регіональних виборчих комісій передаватимуть для перевірки та визначення остаточних результатів виборів по всій державі Центральній виборчій комісії;

2) під час проведення виборів Президента України розділити територію держави на 11 (регіонів) одномандатних виборчих округів у такий спосіб: м. Київ, Північний, Північно-Західний, Західний, Південно-Західний, Центральний, Північно-Східний, Східний, Південно-Східний, Південний, Кримська АР. Кожний з регіонів також розділити на 7 територіальних виборчих округів. У результаті утворити 11 регіональних виборчих комісій по 7 територіальних виборчих комісій в кожному регіоні та залежно від кількості виборців - необхідну кількість дільничних виборчих комісій. Як і під час виборів народних депутатів України, на дільничних виборчих комісіях проводити лише процедуру голосування, а первинний підрахунок голосів будуть здійснювати територіальні виборчі комісії. Потім протоколи територіальних виборчих комісій передаватимуться регіональним виборчим комісіям (і ЦВК з метою подвійного контролю), де проводитиметься підрахунок голосів по кожному регіону. Протоколи регіональних виборчих комісій для остаточного визначення результатів виборів передаватимуться до Центральної виборчої комісії.

У пункті 1.3.2. "Основна стадія виборчого процесу" зазначено, що саме на цій стадії виборчого процесу визначається коло осіб, з числа яких обиратимуть майбутнього Президента України, народних депутатів України, депутатів та голів сільських, селищних та місцевих рад, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Для ґрунтовнішого висвітлення етапів кожного виду виборчого процесу автор розглядає їх порізно.

Отже, якщо це вибори Президента України, то основна стадія складатиметься з таких етапів: висування претендента на кандидата, реєстрація претендента на кандидата, збирання підписів на підтримку претендента на кандидата в Президенти України, реєстрація кандидата в Президенти України, реєстрація довірених осіб та офіційних спостерігачів кандидатів у Президенти. Якщо це вибори народних депутатів України, то це такі етапи: висування кандидатів у народні депутати України, внесення ними грошової застави, реєстрація кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі та списків кандидатів у депутати в багатомандатному загальнодержавному виборчому

окрузі, реєстрація представників, уповноважених осіб політичних партій,

виборчих блоків партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, довірених осіб кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі, офіційних спостерігачів від партій (блоків), кандидатів у депутати, офіційних спостерігачів від іноземних держав, міжнародних організацій. Під час проведення місцевих виборів основна стадія складатиметься з таких етапів: висування кандидатів у депутати та на посади голів сільських, селищних, міських рад, реєстрація кандидатів у депутати та на посади голів сільських, селищних, міських рад, реєстрація довірених осіб кандидатів та уповноважених осіб місцевих осередків політичних партій (блоків), громадських організацій. Під час проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим до етапів основної стадії виборчого процесу віднесено: висування кандидатів у депутати, реєстрацію кандидатів у депутати, реєстрацію довірених осіб кандидатів у депутати.

У відповідних нормативно-правових актах пропонується передбачити: народним депутатом може бути громадянин України, який на день проведення виборів досяг 30 років, депутатом сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради - 25 років; сільським, селищним, міським (за винятком обласної) головою - 30 років; головою обласної ради - 35 років. Очевидно, що лише у зазначеному віці можна говорити про наявність більш глибокого розуміння та усвідомлення депутатом чи то головою відповідної ради економічних, політичних, соціальних проблем державного та суспільного розвитку держави і, відповідно, більш компетентного (фахового) виконання своїх обов'язків.

Пункт 1.3.3. "Агітаційна стадія виборчого процесу" розкриває сутність агітаційної стадії, яка складається з сукупності заходів, що забезпечують ознайомлення виборців з кандидатами, їхніми передвиборними програмами, можливість їх обговорення і проведення передвиборної агітації. В роботі охарактеризовані основні форми ведення передвиборної агітації, проаналізовані питання розмежування понять "суб'єкти виборчого процесу" і "учасники виборчого процесу" з тим, щоб розмежувати такі два поняття, як "агітація за іншого" і "агітація за себе". Розглянуті проблеми правової регламентації використання кандидатами на практиці політичної реклами та випадки застосування негативної (атакуючої) реклами.

Запропоновано під час проведення агітації передбачити положення, відповідно до якого встановлюватимуться агітаційні пункти у спеціально відведених для цього місцях (у містах держави - по одному в кожному районі міста, в селі, селищі - по одному в їхньому центрі, а в районі не менш ніж три), де б кожному кандидату (партії) призначався окремий стенд з його плакатом та передвиборною програмою. Виконання цього завдання покласти на правоохоронні органи, які б у визначений час встановлювали та забирали стенди, забезпечуючи їх цілодобову охорону. Заборонятиметься розклеювання плакатів на житлових будинках, державних та комерційних установах, магазинах, зупинках автобусів, трамваїв, стовпах та за таке правопорушення передбачити

адміністративну відповідальність. Це дасть можливість, з одного боку, поставити

усіх кандидатів у рівні умови, з іншого, - кожний виборець матиме змогу у зручний для нього час ознайомитися з програмами кандидатів. Кандидатам, у свою чергу, не потрібно буде витрачати великих коштів на виготовлення кожного разу нових плакатів, оскільки відомо, що в минулому на виборах траплялися непоодинокі випадки знищення конкурентами плакатів та агітаційних матеріалів. Адже після виборів упродовж тривалого часу доводиться очищати міста від наклеєних одна на одну "агіток" (плакатів). Водночас запропонована заборона не повинна поширюватись на роздавання виборцям агітаційних матеріалів на руки.

У пункті 1.3.4. "Заклучна стадія виборчого процесу" розглянуто завершальні етапи: голосування, підрахунок голосів дільничними виборчими комісіями, встановлення підсумків голосування відповідними виборчими комісіями, встановлення та оголошення результатів виборів, реєстрація обраних кандидатів, а у передбачених законом випадках - проведення повторного голосування, призначення повторних виборів.

На підставі проведеного наукового та практичного аналізу стадій виборчого процесу автор пропонує можливі варіанти їхнього вдосконалення та розв'язання проблемних питань, які виникають на практиці під час проходження виборчого процесу.

Зокрема, для проведення голосування запропоновано ввести такий додатковий документ як картку виборця, яку виборець отримує поштою і з нею приходить на дільницю. У цій картці зазначається: ім'я та прізвище виборця, ідентифікаційний номер та номер виборця у списку виборців, рік народження та місце його фактичного проживання, номер дільничної виборчої комісії, де він має право проголосувати. У виборчому законодавстві передбачити видання бюлетенів тільки після пред'явлення виборцем свого паспорта, довідки про ідентифікаційний номер та картки виборця, яку члени дільничної виборчої комісії зобов'язані проштампувати з грифом "проголосував" (тобто погасити) і залишити в себе для обліку загальної кількості осіб, які взяли участь у голосуванні.

Для більшої впевненості уникнення ймовірної фальсифікації під час голосування запровадити прозорі виборчі скриньки (бюлетені, відповідно, можна вкладати у конверти, тим самим забезпечивши таємність голосування) з відповідними порядковими номерами, затвердженими Центральною виборчою комісією та номерами дільничних виборчих комісій, назвою району та регіону, де вони застосовуватимуться. Їхнє виготовлення доручити певному (одному) державному підприємству - для усіх видів виборів.

З метою економії державних коштів та знову ж таки запобігання можливості фальсифікації під час голосування запропоновано також відмовитись від існуючої ще з радянських часів практики утворення дільниць у лікарнях, військових частинах, за кордоном; відвідування членами дільничних виборчих комісій (із виборчими скриньками) за місцем проживання виборців, які у зв'язку з хворобою не можуть з'явитися на дільницю (на підставі поданих ними заяв); надання дозволу голосувати в іншій місцевості, якщо виборці на день голосування перебувають у

відрядженні; запровадити для усіх вищеназваних категорій виборців голосування

11

поштою, розробивши механізм його здійснення (такий спосіб голосування успішно застосовується в Данії, Німеччині, Ірландії, Великобританії). Доставку бюлетенів покласти на поштові відділення і зобов'язати їх у день голосування конверти з бюлетенями (за їхньої наявності) приносити у визначені години.

У підрозділі 1.4. "**Строки у виборчому процесі**" проведено порівняльний аналіз строків виборчого процесу на підставі чинного виборчого законодавства України, простежено тривалість усіх стадій виборчого процесу залежно від виду виборчого процесу. Обґрунтовується можлива схема проведення чергових виборів в Україні, яка визначена відповідно до передбачених Конституцією України строків повноважень виборних органів.

Для більш чіткого визначення швидкоплинності виборчого процесу запропоновано увести такі положення до виборчих законів України: 1) виборчий процес усіх видів виборів не повинен перевищувати за своєю тривалістю -4 місяців; 2) усі строки мають бути хронологічно описані в законах відповідно до послідовності настання стадій виборчого процесу; 3) остаточні результати повинні оголошуватись не пізніше як на десятий день після проведення голосування; 4) строки оскарження рішень (протоколів) виборчих комісій повинні бути визначені перед оголошенням результатів з тим, щоб виборці, згідно з законом, могли простежити, які дії і в які строки вони мають право вчинити - тоді ці дії матимуть відповідні правові наслідки; 5) якщо протокол відповідної виборчої комісії про результати виборів підписаний швидше, ніж через 10 днів, то на наступний день після його підписання він має бути доведений до відома виборців шляхом державних засобів масової інформації.

У підрозділі 1.5. "**Питання вибору виборчої системи в Україні**" розглянуті різні погляди вчених-юристів щодо тлумачення терміна "виборча система" в широкому і вузькому розумінні. На думку здобувача, виборча система - це встановлений законом спосіб визначення результатів голосування і порядок розподілу депутатських мандатів між кандидатами. Особлива увага звертається на те, що таких способів існує декілька, і застосування кожного з них до одних і тих самих підсумків голосування може дати різні результати. Проаналізовано три основні типи виборчих систем, відомі науці конституційного права та світовій практиці проведення виборів - мажоритарна, пропорційна та змішана. Охарактеризовано позитивні та негативні сторони кожної з цих виборчих систем, розглянуто їх можливі варіанти. Наголошується на необхідності втілення в життя результатів всеукраїнського референдуму, проведеного 16 квітня 2000 р., під час якого більшість громадян України висловила за створення двопалатного парламенту, оскільки вибір виборчої системи значною мірою залежить від структури майбутнього парламенту. А правильний вибір виборчої системи має надзвичайно важливе значення для ефективності проходження виборчого процесу. Обґрунтовуються запропоновані автором пропозиції щодо застосування

відповідних виборчих систем під час виборів народних депутатів України та виборів Президента України. В додатку до дисертації (таблиці 1-2) наведені підсумки проведених обчислень - можливих варіантів розподілу мандатів за

результатами виборів народних депутатів України 1998 року у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі у розрізі регіонів та політичних партій, виборчих блоків партій.

Пропонується, зокрема, нижню і верхню палати законодавчого органу назвати відповідно - Палата представників і Палата регіонів (при цьому обов'язково передбачити норму, в якій би зазначалось, що народний депутат не може бути водночас членом обох палат).

Верхню палату парламенту - Палату регіонів формувати винятково з голів обласних рад (обраних за мажоритарною системою відносної більшості), в результаті чого державі не потрібно буде витратити зайві кошти на її обрання. Голову Палати регіонів обирати більшістю голосів її членів шляхом таємного голосування. До складу Палати регіонів в жодному разі не вводити колишніх президентів країни чи інших посадових осіб (їм можна лише дозволити бути присутніми на її засіданнях, але без права голосу). Отже, Палата регіонів могла би бути незалежним органом, який би забезпечував реальний, прямий зв'язок з усіма регіонами держави за допомогою її членів - голів обласних рад. Це сприятиме підвищенню авторитету зазначених осіб та їхньої відповідальності перед виборцями. Водночас із запровадженням такого механізму має бути розроблений чіткий порядок відклику народних депутатів, депутатів місцевих рад та голів сільських, селищних, міських рад у випадку невиконання ними своїх обов'язків та передбачені строки застосування такої процедури відклику, яка за тривалістю не повинна перевищувати трьох місяців.

Нижню палату парламенту - Палату представників формувати на основі пропорційної системи так: 1) для проведення голосування утворювати 27 багатомандатних округів і від кожного округу обирати по 7 депутатів; 2) вибори проводити за партійними списками; 3) виборчу квоту визначати окремо в кожному виборчому окрузі (загальну кількість дійсних голосів виборців поданих за всі партії в окрузі, що подолали 10-процентний бар'єр, ділити на кількість мандатів, тобто на 7); 4) для розподілу мандатів між партіями - кількість голосів виборців поданих за кожен окрему партію, що пододала 10-процентний бар'єр ділити на виборчу квоту; 5) нерозподілені мандати розподіляти за допомогою методу найбільшого середнього. Такий спосіб спрямований на формування великих партій (забезпечення більшості в парламенті); 6) кожна партія складатиме списки своїх членів з 7 осіб (бо 7 мандатів від кожного округу, за бажанням, хоч у всіх 27 багатомандатних округах по 7) у такому порядку, в якому забажає, щоб депутати у випадку перемоги отримували мандати; 7) виборець, на свій вибір, може проголосувати в цілому за партію, і тоді мандати віддаватимуть згідно із списком, складеним партією, а може проставити преференції, тобто навпроти кожного прізвища порядковий номер, залежно від того, кого він бажає бачити обраним у

1,2,3,...7- му чергу; 8) при підрахунку голосів депутатський мандат одержує кандидат, який набере більшу кількість голосів; 9) якщо двоє чи більше кандидатів наберуть однакову кількість голосів виборців, то мандати розподіляться згідно з їхнім розташуванням у списку.

13

У результаті за запропонованою автором системою Палата представників складалась би з 189 народних депутатів, а Палата регіонів - з 27. Така кількість народних обранців у парламенті сприяла б їхній ефективнішій роботі та більшій прозорості їхньої діяльності для виборців. Кожний регіон держави мав би рівне представництво у Верховній Раді України: $7+1=8$ народних депутатів. Відповідно, кожна партія, яка прагнула б перемогти, дбала б за своє представництво в кожному регіоні держави, оскільки в одному регіоні вона може взяти 1 мандат, в іншому 4, а ще в іншому не отримати жодного. Крім того, можна буде передбачити низку обмежувальних положень, щоб запобігти проходженню до парламенту дрібних, так би мовити тимчасових партій, які створюються на одні вибори під окремих осіб. З цією метою у виборчому законі встановити мінімальну кількість зареєстрованих членів партії - не менше ніж 30 000 осіб, яка необхідна для того, щоб партія могла отримати підписні листи і починати збір підписів на свою підтримку (300 000 підписів виборців), а також партія повинна вносити грошову заставу, яка б поверталась у випадку перемоги (наприклад - 300 000 грн., така сума була б доступною для членів партії, бо навіть у разі мінімальної кількості членів партії - 30 000 осіб, для того, щоб зібрати зазначену суму, кожний член повинен внести лише 10 грн., що є в рамках можливого).

Видається доцільним передбачити норму, відповідно до якої, особу, яка вже була депутатом ради відповідного рівня, чи однієї з Палат, не можна обирати у раду того ж рівня або у ту ж Палату, де вона вже була депутатом, бо, як показує практика минулих виборів, зокрема виборів народних депутатів Верховної Ради України, такі особи схильні приймати закони переважно на свою користь, незважаючи на загальнодержавні інтереси та потреби громадян країни, не говорячи вже про виборче законодавство - воно повністю підганяється під той спосіб, в який депутатам найзручніше балотуватись на наступний термін.

Згідно із запропонованою автором схемою, проведення чергових виборів в Україні могло б виглядати так:

- остання неділя березня 2002 року - вибори народних депутатів України (на наступний термін - вибори до Палати представників) + вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- остання неділя квітня 2003 - вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів (а отже, і Палати регіонів, якщо вона складалась би з голів обласних рад);

- жовтень замінити на останню неділю травня (оскільки виборчий процес захоплює літній період, а в цей час більшість громадян відпочиває) 2004 року - вибори Президента України.

Відтак на наступний термін вибори у наведеній послідовності проходили б у такі роки: 2006 - 2007 - 2009, а в подальшому: 2010 - 2011 - 2014. В результаті, проміжок часу між виборами народних депутатів України (Палатою представників) і виборами Президента України становив би - три і згодом - чотири роки. Між Палатою представників і Палатою регіонів проміжок часу

становив би один рік, що забезпечило б безперервність роботи парламенту в цілому та сприяло б зміцненню політичної стабільності у суспільстві.

Розділ II "Практичні аспекти механізму забезпечення реалізації виборчого процесу в Україні" містить чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1. "Законодавче забезпечення виборчого процесу" розглянуто проблеми законодавчого забезпечення виборчого процесу в Україні, наведено визначення законодавства, аналізуються чотири групи законодавчих актів, на які в юридичній літературі переважно поділяють систему виборчого законодавства України, зокрема: основу цієї системи становить Конституція України, а дехто з учених сюди відносить ще Конституцію Автономної Республіки Крим; другу групу становлять спеціальні виборчі закони України; третя група охоплює інші нормативно-правові акти конституційного законодавства, наприклад, Закони України "Про громадянство України", "Про звернення громадян", "Про об'єднання громадян", "Про політичні партії в Україні", "Про місцеве самоврядування" та ін.; і четверта група - галузеві законодавчі акти суміжних галузей, якими регулюються певні процедури виборчого процесу, наприклад, норми адміністративного, житлового, кримінального, кримінально-процесуального, фінансового, цивільного, цивільно-процесуального, трудового, пенсійного, господарського та іншого законодавства.

Аналізується роль рішень Конституційного Суду України, постанов, протокольних рішень, рекомендацій та інструктивних листів Центральної виборчої комісії України, інструктивних листів центральних відомств (Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та ін.). Порівнюється законодавче забезпечення виборчого процесу в Україні із законодавчим забезпеченням у зарубіжних країнах.

У підрозділі 2.2. "Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборчого процесу" автор досліджує практичні проблеми фінансового та матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу в Україні. Розглянуті різні підходи до їхнього розв'язання, зокрема: державне фінансування, вільне, коли межі витрат на виборах і склад платників не обмежені, впорядковане законом змішане та обмежене фінансування виборчого процесу. Ґрунтовно проаналізовано питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу на виборах Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим на всіх його стадіях.

У підрозділі 2.3. "Інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу" відображено практичні проблеми, які виникають під час

інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу в Україні; відзначено недостатнє правове регулювання цих питань, адже головна увага у виборчих законах зосереджена на інформаційному забезпеченні агітаційної стадії виборчого процесу. А проте відсутня правова регламентація аналітичного забезпечення виборчого процесу та не достатньою мірою і не систематизовано врегульовано питання інформаційного забезпечення на інших стадіях виборчого процесу. Крім

того, розглянуті проблеми проведення в Україні різноманітних соціологічних опитувань, моніторингів засобів масової інформації до, під час або після виборчого процесу, простежено зростаючу роль засобів масової інформації у виборчому процесі на прикладі виборів 1991-1999 років. Зауважено, що упродовж цього періоду дедалі більше виявляється політична заангажованість значної частини українських засобів масової інформації. Проаналізовано проблемні питання впровадження Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори", розробленої фахівцями Центральної виборчої комісії України. Автор запропонував низку пропозицій, які на практиці, як видається, могли б сприяти розвиткові інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу в Україні, прозорості всіх його стадій, ефективному здійсненню контролю Центральної виборчої комісії за діями виборчих комісій нижчого рівня, а також допомагали виборцям робити свідомий (обізнаний) вибір та спостерігати за процедурою голосування, визначенням остаточного результату виборів, що, у свою чергу, підвищуватиме довіру громадян до владних структур держави.

У підрозділі 2.4. "Відповідальність суб'єктів виборчого процесу за порушення законодавства про вибори" показано, що забезпечення належного правового захисту учасників виборчого процесу є однією з найважливіших гарантій виборчих прав громадян України. Практично на кожній стадії виборчого процесу існує небезпека виникнення конфліктів між його учасниками (починаючи від призначення дня виборів до оголошення результатів), зумовлена як зіткненням інтересів, так і їхніми помилками, а деколи й зловживаннями. Розглянуто усі види відповідальності за порушення, скоєні суб'єктами виборчого процесу в Україні, проаналізовано приклади встановлення відповідальності за порушення виборчого законодавства в зарубіжних країнах, а також проведено узагальнення судової практики розгляду такої категорії справ в Україні. Виявлено нові правопорушення, за які, на думку здобувача, важливо було б передбачити конкретний вид відповідальності.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дисертаційного дослідження зроблені такі висновки:

- Україна як посттоталітарна держава, хоча і пройшла важливу стадію розробки і прийняття Конституції, нових виборчих законів, все ще перебуває у стані переходу до демократії, на шляху до побудови правової держави;
- важливим фактором під час демократичної трансформації українського суспільства є правова регламентація виборчого процесу як пріоритетної форми

безпосередньої демократії в Україні, визначення його основних засад, які автор розглядає як основні положення, на підставі яких повинні проводитись виборчі кампанії. Дотримання засад виборчого процесу є гарантією забезпечення реалізації засад виборчого права громадян;

- виборчий процес в Україні здійснюється виключно на підставі Конституції України та виборчого законодавства України, а отже, головною його засадою

- є - законність. Загальними засадами виборчого процесу для всіх видів виборів, які проводяться в державі, можуть бути: 1) законність; 2) багатопартійність; 3) вільне і рівноправне висування кандидатів; 4) гласність; 5) відкритість; 6) свобода передвиборної агітації; 7) рівність можливостей для всіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії; 8) неупередженість до кандидатів з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів;

- за умов здійснення правової реформи в Україні, реформування юридичної науки в цілому склались відповідні передумови для остаточного визнання конституційно-процесуального права України самостійною галуззю національного права України, а відтак і підстави розглядати виборчий процес як окремий правовий інститут конституційно-процесуального права;

- виборчий процес не може існувати поза політичними процесами, що відбуваються в суспільстві, та служить своєрідним індикатором процесу становлення національної політичної еліти в Україні;

- виборчий процес в Україні можна класифікувати залежно від поділу на види виборів, які проводяться в державі - виборчий процес: по виборах Президента України; народних депутатів України; депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів; депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Усі названі види виборчого процесу мають спільні та відмінні риси;

- виборчий процес в Україні можна розглядати як такий, що складається з чотирьох стадій: підготовчої, основної, агітаційної та заключної. Кожна з цих стадій охоплює певну кількість етапів, які у свою чергу, складаються з елементарних дій учасників виборчого процесу. Кількість етапів на кожній стадії залежить від виду виборчого процесу;

- діючі виборчі закони, на думку здобувача, є надто заплутані і складні для застосування на практиці, особливо для звичайних громадян-виборців, які не мають спеціальної юридичної освіти. Здобувач вважає, що можливим і певною мірою доцільним є прийняття Виборчого кодексу України. Бажано, щоб його структура відповідала кількості стадій виборчого процесу України з урахуванням особливостей кожного з видів виборів. Крім того, пропонується у майбутньому Виборчому кодексі України передбачити окремий розділ, який назвати "Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборчого процесу", у якому помістити норми, які б урегульовували фінансове та матеріально-технічне забезпечення усіх видів виборів, запровадити положення, відповідно до якого заздалегідь визначені державні підприємства виконували б державне замовлення на виготовлення паперу,

кабін для голосування та ін.

Виділити також окремий розділ під назвою "Інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу", в якому врегулювати інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу на всіх його стадіях, а не лише на агітаційній. Чітко визначити порядок висвітлення виборчого процесу в ЗМІ. Передбачити, які саме та в який спосіб (на якій підставі) і строки організації (державні чи

комерційні, вітчизняні чи зарубіжні) мають право проводити різного роду соціологічні опитування громадської думки, оприлюднювати рейтинги кандидатів, оскільки, як видається, недостатньо передбачити у виборчих законах лише строк, коли їх оголошення заборонено, а також регламентувати діяльність вуличного телебачення, можливо, встановити певні обмеження його дій;

- у Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України виділити окремі глави, присвячені відповідальності за порушення виборчого законодавства, значно деталізувавши склади злочинів і правопорушень та збільшивши суми штрафів за адміністративні правопорушення і строки притягнення до кримінальної відповідальності. Вважається за доцільне у майбутньому Виборчому кодексі України в окремому розділі зазначити правопорушення, за які наступатиме конституційна, адміністративна, цивільна чи кримінальна відповідальність, розмістивши їх відповідно в окремих главах залежно від виду відповідальності;

- пропонується до прийняття Виборчого кодексу України внести зміни до усіх виборчих законів України, де в заключних положеннях передбачити норму, відповідно до якої зміни до цих законів не можна було б вносити вже за рік до дня проведення виборів, а також скасовувати їх або приймати в нових редакціях. Таке положення сприяло б стабілізації законодавчого забезпечення виборчого процесу в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ковальчук О.Б. Стадії виборчого процесу в Україні //Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. -2001.-№2.-С. 89-97.

2. Ковальчук О.Б. Інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу в Україні //Вісник Національного університету внутрішніх справ. - Випуск 15. - 2001. - С. 178-185.

3. Ковальчук О.Б. Питання обрання виборчої системи в Україні //Вісник прокуратури. - 2002. - №1. - С. 48-52.

4. Ковальчук О.Б. Засади виборчого процесу в Україні //Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції. 13-14 лютого 2002 р. ~ Л.: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. -С. 110-113.

5. Ковальчук О.Б. Відповідальність суб'єктів виборчого процесу за порушення виборчого законодавства України //Становлення і розвиток правової системи

України (Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції 21 березня 2002 року). - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. - С. 58-60.

АНОТАЦІЯ

Ковальчук О.Б. Виборчий процес в Україні: конституційно-правові аспекти.
- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 - конституційне право. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2003.

У дисертації досліджуються теоретичні та практичні проблеми виборчого процесу як однієї з основних форм безпосередньої демократії. Сформульовано поняття виборчого процесу. Розглянуто засади виборчого процесу. Пропонується авторська класифікація видів виборчого процесу. Проаналізовано стадії виборчого процесу та строки їх тривалості.

Значна увага приділяється аналізу основних типів виборчих систем та питанню вибору для України найбільш прийнятної виборчої системи по кожному виду виборів.

Окрему групу питань становлять практичні аспекти забезпечення проходження виборчого процесу в Україні, зокрема законодавче, фінансове та матеріально-технічне, інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу. Також досліджені проблеми відповідальності учасників виборчого процесу за правопорушення законодавства про вибори.

Виходячи із стану сучасного правового регулювання виборчого процесу в Україні розглядаються шляхи і форми вдосконалення виборчого законодавства України.

Ключові слова: вибори, виборче право, виборче законодавство, виборчий процес, засади виборчого процесу, стадії виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу.

АННОТАЦИЯ

Ковальчук Е.Б. Избирательный процесс в Украине: конституционно-правовые аспекты. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 - конституционное право. - Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2003.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем избирательного процесса в Украине. Рассматриваются актуальные общетеоретические проблемы определения понятия избирательного процесса. Анализируются выборы как процесс формирования представительных органов и избрания должностных лиц.

В работе определяется избирательный процесс как институт конституционно -

процессуального права. Особое внимание уделено анализу основ избирательного процесса, теоретическим проблемам применения в научных источниках и избирательном законодательстве определений "принципы" и "основы" избирательного права и избирательного процесса. Рассмотрены также

основы избирательного права, являющиеся стержнем для основ избирательного процесса. Определены общие основы для всех видов выборов, согласно которым должен проходить избирательный процесс.

Исследуются все стадии избирательного процесса. Рассматриваются разные точки зрения, касающиеся вопроса определения понятия стадии, этапа, периода, процедуры и их соотношения между собой. Анализируются разные пути учёных конституционалистов относительно классификации стадий избирательного процесса по содержанию и количеству. В основу классификаций положено деление стадий на подготовительную, основную, агитационную и заключительную. Сделан вывод, что каждая стадия избирательного процесса состоит из определенных этапов, которые в свою очередь, состоят из элементарных действий. Рассматриваются стадии и соответствующие этапы избирательного процесса выборов Президента Украины, народных депутатов Украины, депутатов местных советов и сельских, посёлочных, местных председателей, выборов Верховного Совета Автономной Республики Крым.

Исследуются сроки в избирательном процессе, аргументируется возможная схема проведения выборов в Украине в соответствии с предусмотренными Конституцией Украины сроками полномочий избирательных органов.

Уделяется внимание основным типам избирательных систем, а также их разновидностям, поскольку именно от правильного выбора избирательной системы в значительной степени зависят особенности избирательного процесса. Избирательная система рассматривается как предусмотренный законом способ определения результатов голосования и порядок распределения депутатских мандатов между кандидатами. Отмечено, что таких способов существует несколько и использование каждого из них к одним и тем же окончательным подсчетам голосов может дать разный результат выборов.

Отдельную группу вопросов составляют практические аспекты механизма обеспечения реализации избирательного процесса в Украине. Исследуются проблемы законодательного обеспечения избирательного процесса в Украине, анализируются четыре группы законодательных актов, на которые в юридической литературе, как правило, делят систему избирательного законодательства Украины. Это - Конституция Украины, специальные избирательные законы Украины, иные нормативно-правовые акты конституционного законодательства, отраслевые законодательные акты смежных отраслей, которыми регулируются соответствующие процедуры избирательного процесса. Проведен сравнительный анализ законодательного обеспечения избирательного процесса в Украине с законодательным обеспечением в некоторых иностранных государствах.

Рассмотрены вопросы финансового и материально-технического, а также

информационно-аналитического обеспечения избирательного процесса в Украине. Прослежено проблемы финансового и материально-технического обеспечения избирательного процесса на всех его стадиях. Затронуты практические проблемы информационно-аналитического обеспечения

избирательного процесса в Украине. Отмечено, что в избирательном законодательстве главное внимание уделено информационному обеспечению агитационной стадии избирательного процесса, в то время как вопросы аналитического обеспечения избирательного процесса и информационного обеспечения других стадий избирательного процесса регламентированы в недостаточной степени.

Освещены все виды ответственности субъектов избирательного процесса за нарушения законодательства о выборах. Автор приходит к выводу, что обеспечение правовой защитой всех участников избирательного процесса является одной из важнейших гарантий избирательных прав граждан Украины.

Исходя из существующего правового регулирования избирательного процесса в Украине, автор предлагает способы и формы усовершенствования избирательного законодательства Украины.

Результаты работы могут быть использованы в правотворческой и правоприменительной практике.

Ключевые слова: выборы, избирательное право, избирательное законодательство, избирательный процесс, основы избирательного процесса, стадии избирательного процесса, субъекты избирательного процесса.

SUMMARY

Kovalchuk O.B. Election process in Ukraine: its constitutional and law aspects. - Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of the Sciences (Law) on the specialty 12.00.02 - Constitutional Law. - Odessa National Academy of Law, Odessa, 2003.

Theoretical and practical problems of election process as one of the main forms of direct democracy are investigated in the thesis. Concept of election process is formulated. The basics of election process are examined. The author's classification of types of election process is proposed. Stages of election process and their terms are analyzed.

Much attention is paid to analysis of the main types of election systems and the most acceptable election system for Ukraine for every type of elections.

Special attention is paid to legislative, financial, material, technical, information and analytical provision of election process. Problems of responsibility of election process participants are considered here.

Ways and forms of the Ukraine election legislation improvement are considered in the thesis.

Key words: election, election right, election legislation, election process, basics of election process, stages of election process, subjects of election process.